

Käthe Kollwitz, 1867-1945, vrouwengeschiedenis (2000)

'Ik verlang naar een socialisme, dat de mensen leven laat.'

Sieth Delhaas

Doorkijk, KVG, juli 2000

Käthe Kollwitz-Schmidt is vooral bekend door haar indringend grafisch werk over de barre toestanden waarin de arbeiders rondom de vorige eeuwwisseling leefden. Ze maakte als Duitse, gehuwd met een arts, in Berlijn twee wereldoorlogen mee. Haar leven werd getekend door het verlies van zoon Peter, aan het begin van de Eerste en de gelijknamige kleinzoon in de Tweede Wereldoorlog.

Haar kleindochter Jutta Bohnke, verzorgde eind jaren tachtig Käthe Kollwitz' verzamelde dagboeken. Jutta was toen conservatrice van het naar haar grootmoeder vernoemde museum in Keulen. De dagboeken dateren vanaf 1908; ze geven weer hoe Käthe over gebeurtenissen in de wereld en in haar persoonlijk leven dacht. Tegelijkertijd tonen ze een indringend beeld van een tijd die nog altijd van invloed is op de geschiedenis van Europa.

Toch blijft er veel van haar leven onbelicht. De dagboeken uit haar kindertijd zijn verloren gegaan. Aantekeningen die ze vanaf 1923 maakte voor haar zoon Hans, die een boek over zijn ouders wilde schrijven, evenals talloze tekeningen en ander grafisch werk, verbrandden toen de Amerikanen in 1943 Berlijn bombardeerden.

Mensonterende omstandigheden

Käthe Schmidt is opgevoed in een ethisch-humanistische omgeving. Samen met andere kleinkinderen krijgt ze vanaf haar twaalfde jaar filosofisch onderricht van haar grootvader.

De diepste aanleiding dat ze de proletariërs - de bezitslozen - als onderwerp kiest, komt uit de literatuur uit haar tijd van onder andere de schrijvers Zola, Ibsen en Hauptmann.

Haar artistieke opleiding volgt ze vanaf haar zeventiende jaar in München, Berlijn en haar geboortestad Königsberg.

Als ze op haar 24e trouwt met de arts Karl Kollwitz vestigen ze zich in de Berlijnse arbeiderswijk Prenzlau. Daar woont ze tot kort voor haar dood. Ze wordt in die wijk elke dag opnieuw geconfronteerd met de mensen die lijden onder de opkomende Duitse industrie. Een industrie gegrondvest op armoede en afstomping. Tegen die toestand neemt ze stelling in haar werk. Door die situatie om te zetten in kunst, het steeds opnieuw uitbeelden van de dagelijks terugkerende tragedie van veel te lange werkdagen, mensonterende omstandigheden in de

fabrieken en te lage lonen, kan ze voor zichzelf het leven tussen deze mensen dragelijk maken.

Veranderingsproces

Politiek voelt Käthe zich socialiste, maar niet vanuit een rationeel doordachte beslissing. Ze is geen partijlid. Ze laat zich meer leiden door haar gevoel. Wat ze in haar ouderlijk huis heeft geleerd van de ethisch-humanistische kant, staat haar nader dan de socialistische klassenstrijd. De uitbeelding van de alledaagse ellende is meer klacht dan aanklacht.

Hoewel de Kollwitzzen zich bij het uitbreken van de eerste Wereldoorlog kunnen onttrekken aan de nationalistische uitbarsting waaraan veel collega-kunstenaars zich te buiten gaan, voelen zij zich toch in de eerste plaats Duitsers. Zij voelen dat hun vaderland wordt aangevallen en dat het gevaar loopt. Hun beide zonen gaan als vrijwilliger de oorlog in. Nog geen week aan het front sneuvelt hun jongste zoon Peter. Käthe voelt zich aan haar dode zoon en zijn kameraden verplicht trouw te blijven aan de Duitse staat. Maar langzamerhand begint bij haar het veranderingsproces op weg naar pacifisme en internationalisme. Daardoor kan ze in 1918 de Russische revolutie begroeten, zoals ook vele collega's dat doen in een groeiend protest tegen de zich steeds verder uitbreidende industrialisatie in Europa, die steden verziekt en mensen uitbuit. Ze verwacht veel van die revolutie. Ze ziet er de nieuwe schepping in. Ze schrijft als ze 53 is: 'Als ik nu jong zou zijn dan zou ik zeker communiste geworden zijn.' In werkelijkheid voelt ze zich op dat moment oud en geestelijk uitgeput. Ze verlangt naar een socialisme 'dat mensen leven doet.'

Kunst als wapen

In de jaren twintig gebruikt ze haar kunst als 'wapen' tegen honger, tegen oorlog, woeker, nood van de thuiswerkers, tegen alcoholmisbruik en de lichtzinnigheid in de fabrieken; pleit ze met haar werk voor de vrijlating van de krijgsgevangenen, voor vrije abortus, voor verzamelpunt- en voor moedermelk. 'Ik wil *wirken* (uitwerking hebben) in deze tijd, waarin de mensen zo radeloos en hulpbehoevend zijn'. Tegenover haar collega's moet ze zich verweren vanwege de l'art pour l'art-gedachte die dan postvat in de kunstwereld: kunst mag er slechts zijn omwille van de kunst. Käthe vindt dat elke menselijke gave tot een opgave wordt in het leven. Daarin staat ze lijnrecht tegenover vele kunstenaars.

Echt revolutionair gaat ze zich in de twintiger jaar steeds minder voelen. Jutta Bohnke constateert in haar voorwoord tot Käthes dagboeken, dat, 'hoewel haar werk maatschappelijk geëngageerd is, uit haar dagboekbespiegelingen blijkt dat ze zich steeds meer terugtrekt in de privésfeer'.

Intussen werkt ze, vanaf het sneuvelen van haar zoon in 1914, aan een kunstwerk waarin ze probeert haar verdriet te verwerken. Als dit werk na achttien jaar voltooid is, voelt ze zich

intens opgelucht ‘alsof ze genoegdoening heeft gedaan aan haar zoon.’ In 1932 krijgt het een plaats op het Duitse kerkhof in Roggevelde in het Belgische Vlaanderen waar hij sneuvelde en werd begraven. Het indrukwekkende werk bestaat uit twee witte figuren, waarin Käthe duidelijk is te herkennen, gebogen en het hoofd in de handen. In 1956 wordt ‘Roggevelde’ opgeheven; de 1538 gesneuvelden zijn herbegraven op het Duitse oorlogskerkhof ‘De Praet’ in Vladslo. Het ‘treurende ouderpaar’ staat sindsdien ook in Vladslo, weer bij het graf van Peter Kollwitz.

‘Entartete Kunst’

In 1933 ondertekent Käthe een oproep aan linkse politieke partijen om zich te verenigen tegen het nationaalsocialisme. De vertegenwoordigers van deze partij dwingen haar, nadat ze in datzelfde jaar aan de macht zijn gekomen, uit de Pruisische Academie van de Kunst te treden. Het atelier en de aanstelling als hoofd van een meesteratelier voor grafische kunst worden haar afgenomen. Haar man raakt zijn verdiensten uit het ziekenfonds kwijt, en haar zoon Hans verliest tijdelijk zijn baan. Armoede en de achteruitgang van de gezondheid van Karl maken hen het leven moeilijk, maar meer nog de uitgebarsten Jodenvervolging. Käthe noteert: ‘Het is een van de ergste dingen die ik in mijn leven heb moeten meemaken.’ Typerend voor haar werk is dat de grote Kollwitzverzamelaars onder Joden te vinden was. In de loop van die jaren wordt al haar werk uit de musea verwijderd. Het is echter niet vertegenwoordigd op de tentoonstelling die in 1937 door de Nazi’s in München wordt georganiseerd over ‘Entartete Kunst’. Zelf vermoedt ze dat ze tegenover haar een tactiek van zwijgen hanteren in de hoop dat het publiek haar zal vergeten: ‘Ik word al tot de doden gerekend.’

Het laatste halfjaar van haar leven woont Käthe in Dresden, verzorgd door haar kleindochter Jutta Bohnke, in de woning van Prins Ernst Heinrich von Sachsen, die haar in augustus 1944 uitnodigde. De situatie in Berlijn is dan door de geallieerde bombardementen onhoudbaar geworden. In april 1945 sterft de kunstenares.

Literatuur:

- Tom Fecht, Käthe in kleur, Amsterdam 1988
- Herbert Read, Moderne beeldhouwkunst, Veenendaal 1987
- Otto Nagel, Die Selbstbiltnisse der Käthe Kollwitz, Berlin 1965
- Raf Seys, Käthe Kollwitz in Vlaanderen, Koekelare 1990
- W.J. de Gruyter, Het werk van Käthe Kollwitz, Den Haag 1931